

การวิเคราะห์สถานการณ์ของการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย โดยผู้ปกครองที่ไม่ใช่พ่อแม่และการนำเสนอนวัตกรรมเสริมสร้าง ความผูกพันในครอบครัว

Situation Analysis of Non-Parental Care for Young Children and a Proposed Innovative Approach to Enhance Attachment in Family

อุดมลักษณ์ กุลพิจิตร และพัชราภรณ์ พุทธิกุล

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์สถานการณ์การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย โดยผู้ปกครองที่ไม่ใช่พ่อแม่ และ 2) นำเสนอนวัตกรรมการอบรมเลี้ยงดูเพื่อสร้างความผูกพันกับเด็กต่ำกว่า 2 ปี ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูล 2 ระยะ ระยะที่ 1 ศึกษาสถานการณ์ ผลกระทบ และแนวทางการส่งเสริมสวัสดิภาพ ผู้ปกครองและพัฒนาศักยภาพเด็กปฐมวัย ระยะที่ 2 พัฒนานวัตกรรมเสริมสร้างความผูกพัน กลุ่มตัวอย่าง คือ เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ 264 คน จาก 4 ภูมิภาค และตัวแทนเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จำนวน 27 คน ผลการวิจัยพบว่า 1) การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่มีแนวโน้มเป็นผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยมากที่สุด สาเหตุหลักของการเลี้ยงดูเด็กโดยบุคคลอื่นคือการย้ายถิ่นไปทำงานในเขตเมืองของพ่อแม่ และการหย่าร้าง พ่อแม่สามารถเลี้ยงบุตรหลังคลอดได้เพียงสามเดือนแรกเท่านั้น ผู้เลี้ยงดูเด็กต้องการให้มีข้อมูลทะเบียนครอบครัวและศูนย์เลี้ยงดูเด็กในชุมชนเป็นที่ต้องการมากที่สุด และควรจัดให้ความรู้เรื่องการเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยโดยศูนย์พัฒนาครอบครัว 2) คู่มือนวัตกรรมเสริมสร้างความผูกพันประกอบด้วยชุดเอกสารให้ความรู้ผู้เลี้ยงดูเด็กต่ำกว่า 3 ปี และกิจกรรมการเล่นและเกมปฏิสัมพันธ์

คำสำคัญ: สถานการณ์ของการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย/นวัตกรรมเสริมสร้างความรักความผูกพันในครอบครัว/เด็กปฐมวัย/ผู้ปกครองที่ไม่ใช่พ่อแม่

Abstract

The objectives of this study were 1) to conduct a situation analysis of non-parental care for young children, and 2) to propose an innovative non-parental care approach that enhances attachment with young children under two years old. Participatory action research method was used in the study. Data collection was conducted in 2 phases. Phase 1 included a survey, home visits, and focus groups. Phase 2 was the development of a non-parental care innovative approach to enhance attachment. There were 264 samples of non-parental care for young children from four regions of Thailand and 27 officers involved. The findings were as follows: 1) Most care providers were grandmothers; non-parental care chosen was due to job-migration; postnatal care was possible for only three months; the most needed choice was a community child development centre with a registration system for non-parental care; the Community Family Development Center should also organize parent education on child rearing activities. 2) A proposed manual of an innovative approach to enhance attachment in families comprised of a set of educating documents on parenting under threes, including play and interaction game activities.

KEYWORDS: SITUATION OF NON-PARENTAL CARE FOR YOUNG CHILDREN/INNOVATIVE APPROACH TO ENHANCE ATTACHMENT IN FAMILY/YOUNG CHILDREN/ NON-PARENTAL CAREGIVER

บทนำ

ข้อมูลล่าสุดจากงานศึกษาวิจัยในสหสาขาทำให้เป็นที่ตระหนักว่าเด็กปฐมวัยมีพัฒนาการทางร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคมและจริยธรรมที่มีลักษณะเฉพาะและละเอียดอ่อน โดยเฉพาะช่วงวัย 0-5 ปีถือเป็นระยะวิกฤติของการพัฒนาสมอง ซึ่งจะเกิดขึ้นเป็นส่วนใหญ่ในช่วง 2 ปีแรกของชีวิต การเลี้ยงดูและการเรียนรู้ในระดับนี้จึงเป็นไปในรูปแบบเพื่อสร้างการพัฒนาพื้นฐานที่สมบูรณ์สำหรับเด็กแต่ละคน สภาวะเศรษฐกิจของสังคมไทยในปัจจุบันทำให้พ่อแม่ส่วนใหญ่ต้องออกไปทำงานนอกบ้านโดยไม่มีเวลาเลี้ยงดูบุตร ข้อมูลจากงานวิจัยของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) พบว่าแนวโน้มที่เด็กปฐมวัยจะมีโอกาสอยู่ในครอบครัวที่มีพ่อและแม่ครบทั้งคู่ค่อนข้างน้อยลง โดยสัดส่วนในชนบทมีปัญหามากกว่าในเมือง เนื่องจากพ่อแม่ไปทำงานคนละจังหวัด หรือแยกทางกัน โดยเด็กในครอบครัวที่ยากจนมีโอกาสดูอยู่กับพ่อแม่เพียงร้อยละ 55 เท่านั้น ส่วนเด็กในครอบครัวที่ไม่ยากจนมีโอกาสดูอยู่กับพ่อแม่ร้อยละ 62 และถ้าเด็กไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ โอกาสที่ลูกชายจะได้เรียนต่อมหาวิทยาลัยมีจำนวนลดลงร้อยละ 25 ส่วนโอกาสที่ลูกผู้หญิงจะได้เรียนต่อมัธยมปลายมีจำนวนลดลง ร้อยละ 0.2 เนื่องจากเด็กกลุ่มนี้มีแรงจูงใจและผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาต่ำกว่าเด็กกลุ่มที่มีครอบครัวพร้อมหน้า และจาก

ผลการวิจัยของอารี จำปาคล้าย (2552) พบว่าเด็กที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ส่วนใหญ่มีสาเหตุเนื่องจากทั้งพ่อและแม่ย้ายถิ่นซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของเด็กไม่ว่าจะด้านสุขภาพและการศึกษา อีกทั้งยังเพิ่มภาระให้แก่เครือญาติ หรือปู่ตายายในการเป็นผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ในกรณีนี้ที่พ่อแม่ย้ายถิ่นบ่อย ๆ พบว่า พัฒนาการด้านสติปัญญาจะล่าช้ากว่าเด็กที่พ่อแม่ไม่ได้ย้ายถิ่น ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งคือการเลี้ยงดูที่ไม่เหมาะสมของผู้ดูแลเด็ก ส่วนใหญ่เป็นปู่ตายายเป็นหลัก ซึ่งไม่สามารถทำมาหากินได้เต็มที่ จึงส่งผลให้เด็กไม่ได้รับการดูแลทั้งทางด้านโภชนาการและการส่งเสริมพัฒนาการด้านต่าง ๆ ตามวัยได้ดีเท่าที่ควร ฉะนั้นเมื่อเด็กที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่อันเนื่องมาจากสาเหตุใดก็ตาม ภาระส่วนหนึ่งจึงตกอยู่กับปู่ตายาย หรือบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูเด็กในครอบครัวมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงอายุต่ำกว่า 3 ปี ที่เด็กส่วนใหญ่ยังอยู่ที่บ้านก่อนเข้ารับการอบรมเลี้ยงดูในศูนย์เด็กเล็กรูปแบบต่าง ๆ

รายงานการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการความรักความผูกพันทำให้เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ความผูกพันเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งปัจจัยหนึ่งที่นำมาซึ่งสังคมแห่งความเอื้ออาทร มีความมั่นคง และปลอดภัย เด็กที่เติบโตมากับความผูกพันจะเป็นเด็กที่มีพัฒนาการทั้งในด้านความคิดอ่านและการกระทำรวมทั้งแสดงออกซึ่งพฤติกรรมต่าง ๆ ที่สร้างสรรค์สังคม การได้รับความผูกพันทำให้เด็กรู้จักพึ่งพาตนเอง มีความไว้วางใจคน มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น นอกจากนี้ยังรู้จักประพฤติดน คำนึงชีวิตภายใต้กรอบแห่งศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงาม เด็กที่ขาดความผูกพันจะขาดคุณสมบัติดังกล่าว และมักเติบโตขึ้นมาสร้างปัญหาให้กับสังคม ความผูกพันจึงไม่ได้เป็นเพียงสายใยที่เกิดขึ้นระหว่างเด็กกับแม่ พ่อ ซึ่งเป็นแกนหลักในการอบรมเลี้ยงดูเด็กเท่านั้น แต่ยังเกิดขึ้นกับผู้เลี้ยงดูเด็กแทนแม่ ในโอกาสที่พ่อแม่ไม่สามารถเลี้ยงดูได้ เช่น บุคคลที่ใกล้ชิดอื่น ๆ ในครอบครัวซึ่งส่วนใหญ่เป็นปู่ตายาย หรือพี่เลี้ยงเด็ก ซึ่งระดับของความผูกพันขึ้นอยู่กับคุณภาพของปฏิสัมพันธ์ที่เด็กได้รับ โดยมีงานวิจัยชี้ให้เห็นว่าสามารถพัฒนาความผูกพันได้สูงถึงระดับเทียบเท่าแม่และพ่อ (อุดมลักษณ์ กุลพิจิตร, 2551) ดังนั้นความรู้ความเข้าใจถึงวิธีการเสริมสร้างความผูกพันและความตระหนักถึงบทบาทเชิงปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อเด็กจะยังผลให้เด็กเจริญเติบโตเป็นสมาชิกของสังคมไทยในอนาคตที่เป็นเยาวชนและผู้ใหญ่ที่พึงประสงค์

ดังนั้น สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาสและผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีภารกิจในการส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์สิทธิเด็กทุกกลุ่มอายุจึงสนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยสถานการณ์ ผลกระทบ และแนวทางการส่งเสริมสวัสดิภาพ คัดกรองและพัฒนาศักยภาพเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ด้วยนวัตกรรมเสริมสร้างความรักความผูกพันในครอบครัวเพื่อสังคมที่ปลอดภัย จึงมอบหมายให้คณะผู้วิจัยซึ่งเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญด้านการอบรมเลี้ยงดูและการจัดการศึกษาปฐมวัยเป็นผู้ดำเนินการวิจัย เพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการจัดทำมาตรการให้ความช่วยเหลือเชิงนโยบายด้านการส่งเสริมสวัสดิภาพและคุ้มครองเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ ให้มีสวัสดิภาพโดยกรมมีส่วนร่วมของภาครัฐ เอกชน ท้องถิ่น ชุมชน และครอบครัวให้ชัดเจนเป็นรูปธรรม โดยมุ่งหวังให้เด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ได้รับโอกาสในการพัฒนาเต็มตามศักยภาพ และเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของประเทศต่อไป

การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง

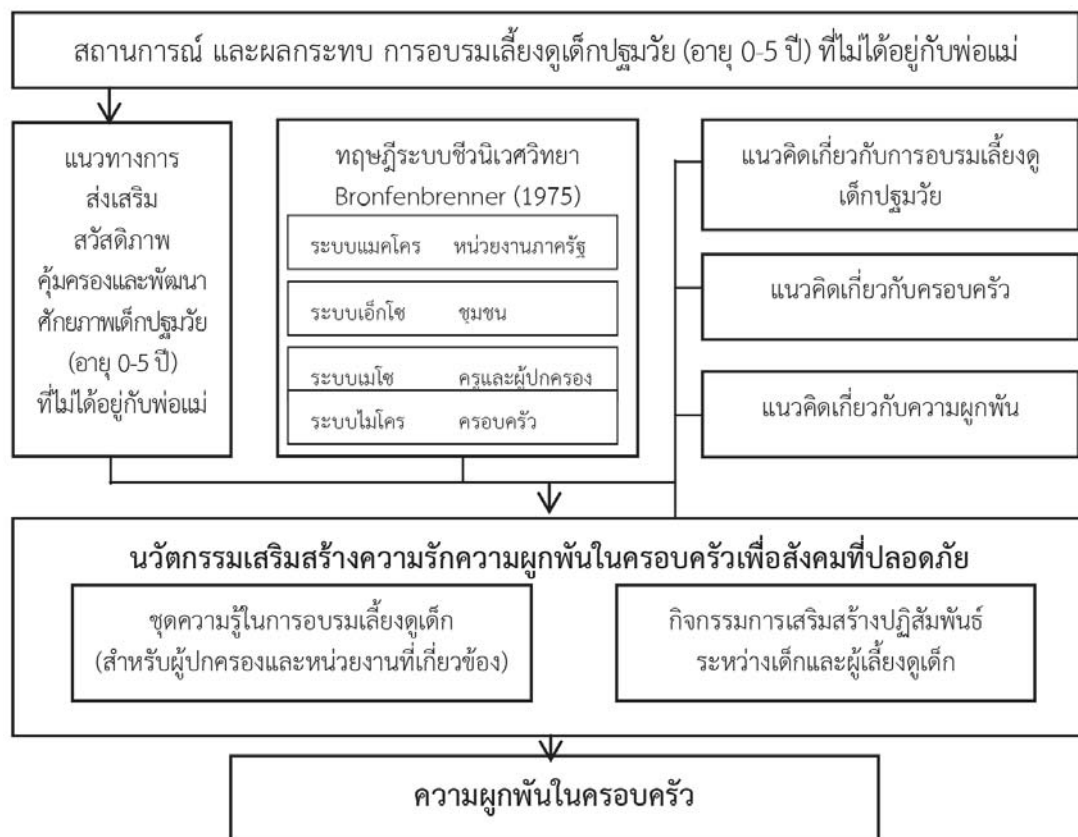
จากการศึกษาทฤษฎีระบบชีวิตนิเวศวิทยาของ Bronfenbrenner แนวคิดเกี่ยวกับสวัสดิภาพ แนวคิดเกี่ยวกับความผูกพัน แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ ในการศึกษาสิ่งใดก็ตามโดยเฉพาะเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต จำเป็นต้องศึกษาหรือมองถึงบริบทของสิ่งนั้นด้วย เนื่องจากสิ่งต่าง ๆ ไม่ได้โดดเดี่ยวเพียงลำพัง แต่อาศัยอยู่ในสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีอิทธิพลต่อสิ่งนั้น เรียกว่า สิ่งแวดล้อมทางชีวิตนิเวศวิทยา หรือ bioecological environment ดังนั้น Bronfenbrenner จึงมองพัฒนาการของเด็กภายใต้บริบทของความสัมพันธ์ที่ประกอบเป็นสิ่งแวดล้อมของเด็กแต่ละคนที่กำหนดชั้นของสิ่งแวดล้อมไว้อย่างซับซ้อน ซึ่งแต่ละชั้นส่งผลต่อพัฒนาการเด็ก โดยความเปลี่ยนแปลงหรือความขัดแย้งในชั้นหนึ่งชั้นใดจะส่งผลต่อชั้นอื่น ๆ ทั้งหมด การที่จะศึกษาพัฒนาการของเด็กจึงต้องพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมทั้งหมด ไม่ใช่การพิจารณาสีเขียวที่เห็นอยู่ในขณะนั้นเท่านั้น แต่ต้องพิจารณาถึงปฏิสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมที่ใหญ่กว่าด้วยเช่นกัน (Bronfenbrenner, 1975)

ความสัมพันธ์อันลึกซึ้งทางใจระหว่างเด็กกับบุคคลรอบตัวที่มีความเกี่ยวข้องกับเด็ก เป็นสิ่งที่ไม่ได้ติดตัวมาแต่เกิดหรือเกิดขึ้นในทันทีทันใดแต่ต้องอาศัยระยะเวลาในการพัฒนาให้เกิดขึ้น (Honig, 2002) ความผูกพันที่มีต่อลูกน้อยซึ่งเป็นสมาชิกใหม่ของครอบครัว ถือเป็นสิ่งสำคัญที่นำลูกน้อยไปสู่พัฒนาการทั้งในด้านความคิดอ่านและพฤติกรรมต่าง ๆ ที่สร้างสรรค์สังคม เติบโตขึ้นมารู้จักพึ่งพาตนเอง มีความไว้วางใจคน มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น นอกจากนี้ยังรู้จักประเพณีตนดำรงชีวิตภายใต้กรอบแห่งศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงาม เด็กทุกคนสามารถสร้างความผูกพันได้ตั้งแต่แรกเกิด เนื่องจากเด็กมีกลไกด้านประสาทวิทยาและชีววิทยาที่สามารถรับรู้อารมณ์ของผู้อื่นและสื่อสารความรู้สึกและความต้องการภายในได้ ความผูกพันที่มั่นคงจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูมีความมั่นคงทางจิตใจ ปฏิบัติตัวสม่ำเสมอในการเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกของเด็กและตอบสนองความต้องการทางร่างกายและจิตใจเด็กอย่างเหมาะสม (กรมสุขภาพจิต, 2548) นอกจากนี้ อุดมลักษณ์ กุลพิจิตร (2551) ได้อธิบายถึงจุดเริ่มต้นของความผูกพันรวมทั้งการก่อตัวของความผูกพันซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพัฒนาการเด็กปฐมวัยไว้ว่า เด็กที่เติบโตมากับความผูกพันมักจะเป็นเด็กที่มีพัฒนาการด้านความคิดอ่านและการกระทำที่แสดงออกซึ่งพฤติกรรมต่าง ๆ อย่างสร้างสรรค์ ความผูกพันทำให้เด็กพัฒนาก้าวไกลทั้งในด้านสติปัญญาและความฉลาดทางอารมณ์ รวมทั้งรู้จักพึ่งพาตนเอง มีความไว้วางใจและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างปราศจากปัญหาทางพฤติกรรม ซึ่งความผูกพันนั้นได้ก่อเกิดขึ้นตั้งแต่วัยในครรภ์ ผ่านทางสายใยประสาท จนกระทั่งเมื่อทารกลืมตาขึ้นมาดูโลกก็จะชักทอดความผูกพันผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบตัวโดยเฉพาะแม่และพ่อซึ่งเป็นผู้เลี้ยงดูหลัก โดยทารกจะแสดงออกถึงการสื่อสารทางกาย เช่น สีหน้า เสียงหัวเราะ ร้องไห้ เป็นอาการที่บ่งบอกความรู้สึกของเด็กอันเป็นผลจากการทำงานของสมองโดยมีกลุ่มโครงสร้างเซลล์สมองที่ร่วมกันทำงานอย่างเป็นระบบ เรียกว่า “limbic system” ระบบ limbic system ของเด็กถูกหล่อหลอมจากอิทธิพลของธรรมชาติและการเลี้ยงดู

ครอบครัวมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการดูแลความต้องการ และพัฒนาคุณภาพของสมาชิกอย่างเป็นองค์รวม ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านความเป็นอยู่ทั้งร่างกายและจิตใจ ด้านการพัฒนาปลูกฝังความเป็นมนุษย์ที่ดี เป็นแหล่งที่เอื้อต่อการเรียนรู้และถ่ายทอดวัฒนธรรม ความสุขในครอบครัวเกิดขึ้นได้จากการสร้างความรัก ความอบอุ่น หรือสัมพันธ์ภาพที่ดีในครอบครัว โดยเอาใจใส่ดูแล และเอื้ออาทรกัน รู้จักคนที่เรารัก ให้การเคารพกันและกัน มีความรับผิดชอบ มีความวางใจกันและกัน ให้กำลังใจกันและกัน ให้อภัยกันและกัน รู้จักสื่อสารในครอบครัว ใช้เวลาด้วยกันอย่างมีคุณค่าและมีคุณภาพ ปรับตัวตามภาวะที่เปลี่ยนแปลงของบุคคลในครอบครัว รู้จักภาระหน้าที่ในครอบครัว ช่วยเหลือกันและกัน และมีความใกล้ชิดทางสัมผัส (ศิริกุล อิศรานุรักษ์, 2542)

ปัจจุบันผู้สูงอายุมีบทบาทอย่างยิ่งในการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ในชนบทส่วนใหญ่พบว่าผู้สูงอายุช่วยเลี้ยงดูบุตรหลาน แบ่งเบาภาระของบุตรหลานที่ต้องย้ายถิ่นไปทำงานในเมืองหรือต่างถิ่นเนื่องจากครอบครัวจำนวนมากในปัจจุบัน โดยเฉพาะครอบครัวของแรงงานอพยพ ต้องอาศัยปู่ย่าตายายในการเลี้ยงดูหลาน ประชากรศาสตร์เรียกครอบครัวประเภทนี้ว่า โครงสร้างครัวเรือนแบบข้ามรุ่น (skip generation household) ซึ่งแนวโน้มการอยู่อาศัยแบบข้ามรุ่นมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น (อรทัย อาจอ่ำ, 2553) สำนักอนามัย กรุงเทพมหานคร (2536) ได้กล่าวว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังมีความต้องการที่จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลต่าง ๆ ในสังคม และยังมีความรู้สึกว่าตนสามารถที่จะทำประโยชน์ให้กับครอบครัว ชุมชน และสังคมได้ ดังนั้นในการจัดกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุจึงควรตระหนักว่า 1) ผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่ควรได้รับการยกย่อง นับถือ และการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม 2) ผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่จะต้องได้รับการดูแล และการเอาใจใส่ในด้านสุขภาพ พลานามัย และการใช้ความรู้และประสบการณ์ของตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม และ 3) ผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่ต้องมีโอกาสเข้าทำงาน และเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคมตามกำลังความสามารถ และตามความต้องการของตน

กรอบแนวคิดการวิจัย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย โดยผู้ปกครองที่ไม่ใช่พ่อแม่
2. เพื่อนำเสนอแนะนวัตกรรมการอบรมเลี้ยงดูเพื่อสร้างความผูกพันกับเด็กต่ำกว่า 3 ปี ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี (mixed methods) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ใช้การสุ่มและเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อให้เกิดความครอบคลุมและเป็นตัวแทนของประเทศ ดังนี้ ในการวิจัยเชิงปริมาณใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (multistage sampling) จาก 4 ภูมิภาค ภูมิภาคละ 1 จังหวัด รวมทั้งสิ้น 4 จังหวัด จากนั้นสุ่มเลือกอำเภอ/เขต (พื้นที่รับผิดชอบ

ขององค์การบริหารส่วนตำบล) และในการวิจัยเชิงคุณภาพใช้วิธีการสุ่มเลือกตำบล และลงพื้นที่เพื่อการสัมภาษณ์เชิงลึก สังเกต และสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) ด้วยวิธีเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) โดยผู้วิจัยดำเนินการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1.1 ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างสำหรับเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม โดยมีขั้นตอน ดังนี้

1.1.1 ใช้การสุ่มแบบหลายขั้นตอน เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างภาคละ 1 จังหวัด จังหวัดละ 1 อำเภอ ได้แก่ ภาคเหนือ อ. สันทราย จ. เชียงใหม่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อ. เมือง จ. ขอนแก่น ภาคกลาง อ. เมือง จ. ปทุมธานี และภาคใต้ อ. เมือง จ. สงขลา ได้จำนวนครอบครัวเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับครอบครัว รวมทั้งสิ้น 425 ครอบครัว

1.1.2 เลือกตัวแทนของผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัย โดยใช้การเลือกแบบเฉพาะเจาะจง โดยเจ้าหน้าที่พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ หรือเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานสาธารณสุขในชุมชนเป็นผู้พิจารณาคัดเลือก ซึ่งมีเกณฑ์การคัดเลือก คือ ต้องเป็นผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเด็กปฐมวัยและเป็นผู้เลี้ยงดูหลัก ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างสำหรับเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามจำนวนทั้งสิ้น 264 คน

1.2 ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างสำหรับเก็บข้อมูลเชิงลึกด้วยแบบบันทึกข้อมูลการเยี่ยมบ้าน และแบบสังเกตปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยและผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัย โดยมีขั้นตอนดังนี้

1.2.1 เลือกตัวแทนของผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่เลี้ยงดูเด็กอายุต่ำกว่า 3 ปี ด้วยวิธีแบบเฉพาะเจาะจง จากทั้ง 4 จังหวัด โดยเจ้าหน้าที่พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ หรือเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานสาธารณสุขในชุมชนเป็นผู้พิจารณาคัดเลือก ซึ่งมีเกณฑ์การคัดเลือกคือต้องเป็นผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเด็กปฐมวัยและเป็นผู้เลี้ยงดูหลักในข้อ 1.1.2 และมีความแตกต่างกันทางด้านฐานะทางเศรษฐกิจ และเหตุผลที่ต้องเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยแทนพ่อแม่ของเด็ก จังหวัดละ 2 คน รวม 8 คน

1.2.2 ผู้วิจัยเลือกตัวแทนของผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่เลี้ยงดูเด็กอายุ 3-5 ปี ด้วยวิธีแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) จากทั้ง 4 จังหวัด โดยมีเกณฑ์ตามข้อ 1.2.1 ได้จังหวัดละ 2 คน รวม 8 คน

1.3 ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างสำหรับเก็บข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม โดยมีขั้นตอนดังนี้

1.3.1 เลือกตัวแทนของผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัย โดยให้เจ้าหน้าที่พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ หรือเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานสาธารณสุขในชุมชนเป็นผู้พิจารณาคัดเลือก ซึ่งมีเกณฑ์การคัดเลือก คือ ต้องเป็นผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเด็กปฐมวัยและเป็นผู้เลี้ยงดูหลักในข้อ 1.1.2 จากทั้ง 4 จังหวัด จังหวัดละ 10 คน แต่มีบางจังหวัดมีผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มมากกว่า 10 คน ดังนั้นจึงมีผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มรวมทั้งสิ้น 43 คน

1.3.2 เลือกตัวแทนเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยใช้การเลือกแบบเฉพาะเจาะจง ซึ่งมีเกณฑ์การคัดเลือกคือต้องเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการส่งเสริมสวัสดิภาพ คัดกรองและพัฒนาศักยภาพเด็กปฐมวัย ประกอบด้วยนักพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ประจำจังหวัดจำนวน 7 คน ตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน 8 คน เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานสาธารณสุข (โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล) จำนวน 5 คน เจ้าหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขจำนวน 4 คน และผู้ดูแลเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กจำนวน 3 คน รวมทั้งสิ้น 27 คน

1.4 ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างสำหรับเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามความรู้ความเข้าใจของผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ เรื่องการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย โดยเก็บข้อมูลจากผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มในข้อ 1.3.1 จำนวน 43 คน

1.5 ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างสำหรับเก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์ผู้ดูแลเด็ก (ผดด.) เกี่ยวกับเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ในศูนย์พัฒนาเด็ก โดยเก็บข้อมูลจากผู้ดูแลเด็กปฐมวัยที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มในข้อ 1.3.2 จำนวน 3 คน

1.6 ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างเพื่อใช้วัฒนธรรมเสริมสร้างความรักความผูกพันในครอบครัวเพื่อสังคมที่ปลอดภัย และแบบสอบถามความพึงพอใจในการใช้วัฒนธรรมฯ โดยเลือกตัวแทนจังหวัดแบบเฉพาะเจาะจง จากนั้นเลือกผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่เลี้ยงดูเด็กอายุต่ำกว่า 3 ปี รวมทั้งสิ้น 14 ครอบครัว และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันใช้และสะท้อนความพึงพอใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมฯ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการส่งเสริมสวัสดิภาพ คัดกรองและพัฒนาศักยภาพเด็กปฐมวัย จำนวน 20 คน

2. การวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ระยะ ดังนี้

2.1 ระยะที่ 1 ศึกษาสถานการณ์ ผลกระทบ และแนวทางการส่งเสริมสวัสดิภาพ คัดกรองและพัฒนาศักยภาพเด็กปฐมวัย (อายุ 0-5 ปี) ที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ โดยใช้การวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

2.2 ระยะที่ 2 พัฒนานวัตกรรมเสริมสร้างความรักความผูกพันในครอบครัวเพื่อสังคมที่ปลอดภัยโดยใช้การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

3. ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการ ดังนี้

3.1 ระยะที่ 1 ศึกษาสถานการณ์ ผลกระทบ และแนวทางการส่งเสริมสวัสดิภาพ คัดกรองและพัฒนาศักยภาพเด็กปฐมวัย (อายุ 0-5 ปี) ที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ โดยใช้การวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

3.1.1 ข้อมูลเชิงสำรวจ

สำรวจข้อมูลแบบสอบถาม เพื่อศึกษาสถานการณ์ และผลกระทบการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ใน 4 อำเภอโดยจำแนกตามพื้นที่ของภูมิศาสตร์รวม 264 ครอบครัว ด้วยแบบสอบถามผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ เรื่องการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย จำนวน 1 ชุด

เรื่องความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยจำนวน 1 ชุด แบบสอบถามผู้ดูแลเด็ก (ผดด.) ในศูนย์พัฒนาเด็กเกี่ยวกับเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่จำนวน 1 ชุด

3.1.2 ข้อมูลเชิงลึกภาคสนาม

3.1.2.1 บันทึกข้อมูลการเยี่ยมบ้านเด็กปฐมวัยอายุต่ำกว่า 3 ปีที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ด้วยการสัมภาษณ์ทั้ง 4 พื้นที่ จำนวน 1 ชุด และแบบสังเกตปฏิสัมพันธ์ของเด็กและผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยจำนวน 1 ชุด รวมจำนวน 8 ครอบครั้ว

3.1.2.2 บันทึกข้อมูลการเยี่ยมบ้านเด็กปฐมวัยอายุ 3-5 ปีที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ด้วยการสัมภาษณ์ทั้ง 4 พื้นที่ จำนวน 1 ชุด และแบบสังเกตปฏิสัมพันธ์ของเด็กและผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยจำนวน 1 ชุด รวมจำนวน 8 ครอบครั้ว

3.1.2.3 สนทนากลุ่ม กับผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่ทั้ง 4 พื้นที่ ได้แก่

1) สนทนากลุ่มผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยอายุแรกเกิด-5 ปี ที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่จำนวน 43 คน

2) สนทนากลุ่มเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมสวัสดิภาพคุ้มครองและพัฒนาศักยภาพเด็กปฐมวัย ได้แก่ นักพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ประจำจังหวัดจำนวน 7 คน ตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน 8 คน เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานสาธารณสุข (โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล) จำนวน 5 คน เจ้าหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขจำนวน 4 คน และผู้ดูแลเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กจำนวน 3 คน รวมทั้งสิ้น 27 คน

3.2 ระยะที่ 2 พัฒนานวัตกรรมเสริมสร้างความรักความผูกพันในครอบครัวเพื่อสังคมที่ปลอดภัยโดยใช้การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดำเนินการดังนี้

3.2.1 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมเสริมสร้างความรักความผูกพันในครอบครัวเพื่อสังคมที่ปลอดภัย และศึกษาความต้องการของผู้ปกครองของเด็กปฐมวัย รวมทั้งชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการวิจัยระยะที่ 1

3.2.2 สร้างนวัตกรรมฯ และตรวจสอบคุณภาพของนวัตกรรมฯ โดยผู้เชี่ยวชาญ

3.2.3 ทดลองใช้นวัตกรรมฯ กับผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่เลี้ยงดูเด็กอายุต่ำกว่า 3 ปี และสอบถามความพึงพอใจในการใช้นวัตกรรมฯ

3.2.4 ปรับปรุงนวัตกรรมฯ

3.2.5 นำเสนอนวัตกรรมฯ

ผลการวิจัย

1. สถานการณ์และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับเด็กปฐมวัย (0-5 ปี) ที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่

1.1 สถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับเด็กปฐมวัย (0-5 ปี) ที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ ประกอบด้วย ภูมิหลังของผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ภูมิหลังเกี่ยวกับบิดามารดาของเด็กปฐมวัย ข้อมูลเกี่ยวกับตัวเด็ก และการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ดังนี้

1.1.1 ภูมิหลังของผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัย

สถานการณ์ของครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ใน 4 ภูมิภาคของประเทศไทย พบว่า ผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยมีความเกี่ยวข้องกับเด็กโดยเป็นยายมากที่สุด ร้อยละ 50.4 ส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษาในระดับประถมศึกษา ร้อยละ 77.6 รองลงมาคือระดับมัธยมศึกษา และไม่ได้เรียนหนังสือตามลำดับ ผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีรายได้ 5,000-10,000 บาท ซึ่งในการเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยนั้นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่ คือผู้เลี้ยงดูเด็ก ร้อยละ 40.9 รองลงมาคือพ่อแม่ของเด็ก และพ่อแม่เด็กและผู้เลี้ยงดูเด็กรับผิดชอบร่วมกัน

จำนวนสมาชิกในครอบครัวเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ส่วนใหญ่ร้อยละ 47.4 มีจำนวนสมาชิก 5 คนขึ้นไป โดยมีจำนวนเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ในแต่ละครอบครัวส่วนใหญ่มีจำนวน 1 คน รองลงมาคือจำนวน 2 คน จำนวน 3 คน และ จำนวน 3 คนขึ้นไปนั้นมีเพียงเล็กน้อย เด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ส่วนใหญ่อยู่ในครอบครัวที่มีผู้เลี้ยงดูหลักเพียงคนเดียว

ในด้านความต้องการความช่วยเหลือพบว่า ผู้เลี้ยงดูเด็กส่วนใหญ่ร้อยละ 92.4 มีความต้องการความช่วยเหลือในการดูแลเด็กปฐมวัย ดังนี้ ต้องการสถานที่รับฝากเลี้ยงเด็กในชุมชนมากที่สุด รองลงมาคือต้องการของเล่นสำหรับเด็ก นอกจากนี้ยังมีความประสงค์ของผู้เลี้ยงดูเด็กที่ให้มีการลงทะเบียนครอบครัวเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ถึงร้อยละ 88.3

ด้านการได้รับความช่วยเหลือพบว่า จากจำนวนทั้งหมด 264 ครอบครัว มีจำนวนถึง 198 ครอบครัวที่ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานใด ๆ เลย นอกจากนั้น ได้รับความช่วยเหลือจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบลหรือหน่วยงานสาธารณสุขมากที่สุด รองลงมาคือ องค์การบริหารส่วนตำบลและโรงเรียนอนุบาล ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก มูลนิธิต่าง ๆ และศูนย์ 3 วัยสถานสายใยรักแห่งครอบครัว โดยได้รับความช่วยเหลือน้อยที่สุดจาก พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด ศูนย์พัฒนาครอบครัว และหน่วยงานอื่น ๆ ตามลำดับ

1.1.2 ภูมิหลังเกี่ยวกับบิดามารดาของเด็ก

มารดาของเด็กปฐมวัยส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 20-29 ปี ถึงร้อยละ 61.0 ส่วนบิดาของเด็กปฐมวัยส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 20-29 ร้อยละ 47.7 อาชีพของมารดาและบิดาของเด็กปฐมวัยส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพรับจ้าง ช่องทางการติดต่อสื่อสารระหว่างมารดาและลูกที่ไม่ได้อยู่กับตนเอง

ส่วนใหญ่ร้อยละ 61 มารดากลับมาเยี่ยมลูกด้วยตนเอง รองลงมาคือโทรศัพท์มาหาลูก และใช้ช่องทางอื่น ๆ เช่น ให้ผู้เลี้ยงดูพาลูกมาพบมารดา นอกจากนี้ยังพบว่ามารดาที่ไม่ติดต่อกันเลย ร้อยละ 7.6 บิดามีช่องทางการติดต่อสื่อสารกับลูกคล้ายกับมารดา

สถานภาพการสมรสของบิดามารดาของเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ ส่วนใหญ่ร้อยละ 53.4 อยู่ด้วยกัน และหย่าร้างกัน ร้อยละ 30.7 สาเหตุส่วนใหญ่ที่เด็กปฐมวัยได้รับการเลี้ยงดูโดยผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยแทนพ่อแม่มาจากการที่พ่อแม่ต้องไปทำงานในเขตเมือง ร้อยละ 74.2 รองลงมาคือหย่าร้าง ร้อยละ 18.9 และสาเหตุอื่น ๆ ร้อยละ 6.8

1.1.3 ข้อมูลเกี่ยวกับตัวเด็ก

เด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ส่วนใหญ่ร้อยละ 84.9 ไม่เคยผ่านผู้เลี้ยงดูเด็กคนอื่นมาก่อน โดยบิดามารดาส่วนใหญ่ร้อยละ 52.7 มีโอกาสเลี้ยงดูลูกในช่วงแรกเกิดถึง 3 เดือน เด็กส่วนใหญ่ไม่มีโรคประจำตัวหรือความผิดปกติ โรคประจำตัวหรือความผิดปกติที่พบ ร้อยละ 11.4 ได้แก่ โรคหอบและภูมิแพ้

การได้รับนมแม่พบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 88.6 เคยได้รับนมแม่ แต่ยังพบว่ามีเด็กที่ไม่เคยได้รับนมแม่ ร้อยละ 11.4 ซึ่งเด็กส่วนใหญ่ร้อยละ 48.1 ได้รับนมแม่ในช่วงอายุแรกเกิด-3 เดือน แต่ยังมีแม่ที่ยังคงให้นมลูกด้วยช่องทางต่าง ๆ คือ กลับมาให้นมลูกเป็นระยะ และใช้วิธีแช่แข็งนมแม่ไว้ ร้อยละ 2.7

เด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่เริ่มได้รับอาหารเสริมในช่วงอายุเฉลี่ย 5 เดือน มีเด็กที่เริ่มได้รับอาหารเสริมอายุน้อยที่สุดคือ 1 เดือน ซึ่งตัวอย่างอาหารเสริม ได้แก่ ซีรีแลค กล้วย ไข่ หมู พัก ผลไม้ พักทอง มะละกอสุก ตับ ผักต้ม ข้าวกวน

ผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยทั้ง 264 ครอบครัว ใช้สมุดสุขภาพประจำตัวเด็กในการพาเด็กไปฉีดวัคซีนมากที่สุด รองลงมาใช้เพื่อศึกษาเรื่องอาหารสำหรับเด็กในแต่ละช่วงวัย และใช้เพื่อศึกษาข้อมูลพัฒนาการเด็กหรือโรคที่เกิดกับเด็กที่อยู่ที่อยู่ในการเลี้ยงดู นอกจากนี้ยังพบว่า 8 ครอบครัวที่ไม่ได้ใช้สมุดสุขภาพประจำตัวเด็ก

1.1.4 การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย

1.1.4.1 การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยอายุต่ำกว่า 3 ปี

ด้านร่างกาย พบว่า ผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยมีการพาเด็กไปตรวจสุขภาพและรับวัคซีนตรงตามที่แพทย์นัด ให้เด็กรับประทานอาหารครบหมู่ ให้เด็กดื่มน้ำสะอาด และนมอย่างเพียงพอ ฝึกให้เด็กช่วยเหลือตัวเองตามวัย ให้เด็กได้เคลื่อนไหวอย่างอิสระ ฝึกให้เด็กรับประทานอาหาร และขับถ่ายได้เองตามวัยและเป็นเวลาอย่างสม่ำเสมอ ดูแลความสะอาดร่างกายของเด็กอย่างสม่ำเสมอ สอนให้เด็กรักษาความสะอาดของร่างกายและเสื้อผ้าโดยทำเป็นประจำ ยกเว้น จังหวัดขอนแก่น ที่ให้เด็กรับประทานอาหารครบหมู่เป็นบางครั้ง

ด้านอารมณ์-จิตใจ พบว่า ผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยมีการแนะนำวิธีการปฏิบัติ
ตนที่เหมาะสมเมื่อเด็กแสดงพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ จัดโอกาสและส่งเสริมให้เด็กเกิดความรู้สึกรอบ
มีความสุข และผูกพันกับคนใกล้ชิด ฝึกให้เด็กแสดงออกทางความคิดเห็นและความรู้สึกของตนเอง
ได้ตามวัย ฝึกให้เด็กรู้จักรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นได้ตามวัย จัดโอกาสและฝึกให้เด็กได้ทำกิจกรรม
ตามความสนใจ ความถนัด ความสามารถ และความพอใจตามวัย กล่าวชมเชยเมื่อเด็กแสดงพฤติกรรม
ที่ดีและเหมาะสม ให้เด็กได้ฟังเพลง บทกล่อม นิทาน หรือเรื่องเล่าเป็นประจำ

ด้านสังคม พบว่า ผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยมีการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี
ในการแสดงความรักความอบอุ่น ทั้งทางกาย วาจา และการปฏิบัติต่อผู้อื่น ฝึกให้เด็กแสดงออกและ
กล่าวคำสวัสดิ์ ขอบคุณ ขอโทษ ส่งเสริมให้เด็กได้แสดงพฤติกรรมที่ดี ได้แก่ มีวินัย สะอาด สามัคคี
สุภาพ และมีน้ำใจ ให้เด็กได้ชื่นชมธรรมชาติและดูแลรักษาสัตว์เลี้ยง ให้เด็กได้เล่นกับเพื่อนเป็นกลุ่ม
เล็กและกลุ่มใหญ่ สอนให้เด็กปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา โดยทำเป็นประจำ ยกเว้น ผู้เลี้ยงดูเด็กในจังหวัด
ขอนแก่นและจังหวัดปทุมธานีที่สอนให้เด็กปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาเป็นบางครั้ง และผู้เลี้ยงดูเด็กใน
จังหวัดขอนแก่นที่ให้เด็กได้เล่นกับเพื่อนเป็นกลุ่มเล็กและกลุ่มใหญ่เป็นบางครั้ง

ด้านสติปัญญา พบว่า ผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยมีการให้เด็กทำกิจกรรมค้นหา
สำรวจ เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเด็กอยู่เสมอ อ่านหนังสือให้เด็กฟัง หรือจัดหาหนังสือ
ให้เด็กตามวัย จัดหาของเล่น หรืออุปกรณ์ที่เหมาะสมกับวัยให้เด็กเล่น ให้เด็กดูรายการโทรทัศน์ ให้เด็ก
เข้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก หรือสถานรับเลี้ยงเด็ก โดยทำเป็นประจำ ยกเว้น ผู้เลี้ยงดูเด็กในจังหวัดขอนแก่น
และปทุมธานีที่ทำเป็นประจำเพียงพูดคุยกับเด็ก ชักถามเด็ก และตอบคำถามเด็ก

ด้านความผูกพัน พบว่า ผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยทั้ง 4 จังหวัดมีการพูดคุยกับ
เด็กบ่อย ๆ สบตาเด็กทุกครั้ง พูดคุยด้วยคำพูดที่สุภาพ อ่อนโยนเป็นประจำ หากเด็กมีพฤติกรรมทางลบ
จะใช้วิธีการตีเด็ก ใช้สีหน้าท่าทางกับเด็ก และใช้ระดับเสียง/ ภาษาต่างจากการพูดปกติ รวมทั้งการเข้าหา
เด็กทันทีหากเด็กร้องไห้ ตอบสนองหรือทำตามความต้องการของเด็กเป็นบางครั้ง

1.1.4.2 การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยอายุ 3-5 ปี

การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยอายุ 3-5 ปี ที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่คล้ายคลึงกับ
การอบรมเลี้ยงดูเด็กวัยต่ำกว่า 3 ปี ทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา และความผูกพัน แต่
ในด้านสติปัญญาพบวิธีการเลี้ยงดูเพิ่มเติม คืออ่านหนังสือให้เด็กฟัง ให้เด็กอ่านหนังสือ หรือจัดเตรียม
กิจกรรมส่งเสริมความพร้อมก่อนเข้าเรียน เช่น นับจำนวน เปรียบเทียบ รู้จักพยัญชนะ เปิดโอกาสให้เด็ก
ได้เล่น และให้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเองอย่างอิสระตามวัย ให้เด็กดูรายการโทรทัศน์ ให้เด็กเข้าศูนย์
พัฒนาเด็กเล็ก หรือโรงเรียนอนุบาล เป็นประจำ

โดยภาพรวมแล้วสถานการณ์ของครอบครัวเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ ปัจจุบันมีแนวโน้มของจำนวนเด็กที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่เพิ่มมากขึ้นในทุกภูมิภาค เนื่องจากพ่อแม่ส่วนใหญ่มีการอพยพย้ายถิ่นไปทำงานในเขตเมือง และบางส่วนเกิดจากปัญหาการหย่าร้างทำให้เด็กต้องอยู่ในการดูแลของปู่ย่าตายายหรือญาติ ซึ่งแต่ละภูมิภาคมีความคล้ายคลึงและแตกต่างกัน

นอกจากนี้ผลการสังเกตปฏิสัมพันธ์ของเด็กปฐมวัยและผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยพบว่า ทั้ง 4 ภูมิภาคนั้น ส่วนใหญ่ผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กอยู่ในระดับดี หมายถึง เด็กและผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยมีปฏิสัมพันธ์กันดี มีแนวโน้มที่จะพัฒนาเป็นความสัมพันธ์ไปสู่ความรู้สึกรักและผูกพัน และมีบางส่วนอยู่ในระดับ ต่ำมาก หมายถึง เด็กมีปฏิสัมพันธ์ที่ต่ำมากกับผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัย รู้สึกว่าผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยคือคนสำคัญ ผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยมีความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยในระดับดี

1.2 ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับเด็กปฐมวัย (0-5 ปี) ที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่

การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ พบปัญหาและผลกระทบ ดังนี้

1.2.1 ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็ก ได้แก่ 1) ปัญหาสุขภาพ 2) สภาพที่อยู่อาศัยเป็นอันตรายต่อเด็ก และ 3) การขาดแคลนอาหารและนม ซึ่งส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของเด็ก

1.2.2 ปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้เลี้ยงดู ได้แก่ 1) สุขภาพของผู้เลี้ยงดู 2) ความขัดแย้งในครอบครัว 3) ปัญหาด้านสังคม การขาดโอกาสในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคม เพราะต้องเลี้ยงดูเด็กแทนพ่อแม่ 4) การประกอบอาชีพและหารายได้เพิ่มในส่วนที่ต้องร่วมรับผิดชอบในการเลี้ยงดูเด็ก และ 5) การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยด้วยความรู้ความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง นอกจากนี้ยังพบว่า การให้ความรู้ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ยังไม่ชัดเจน ทำให้การปฏิบัติในการอบรมเลี้ยงดูเด็กเกิดขึ้นอย่างไม่เหมาะสม

1.3 ข้อเสนอแนะทาง/ มาตรการส่งเสริมสวัสดิภาพและคุ้มครองเด็กปฐมวัย (0-5 ปี) ที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ให้มีสวัสดิภาพ มีดังนี้

1) ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยอย่างถูกต้อง เหมาะสมกับบริบท โดยการจัดทำคู่มือเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยสำหรับปู่ย่าตายายหรือผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่ไม่ใช่พ่อแม่ โดยเฉพาะ

2) ประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น พัฒนาลังคมและความมั่นคงของมนุษย์ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ เจ้าหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เพื่อร่วมกันดูแลและเสริมสร้างความรักความผูกพันและสวัสดิภาพของครอบครัวที่มีเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่แบบบูรณาการ

3) ดำเนินการเก็บรวบรวมและบันทึกข้อมูลครอบครัวที่มีเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ไว้เป็นสถิติ เพื่อให้ความช่วยเหลืออย่างเหมาะสม

4) ศูนย์พัฒนาครอบครัวควรจัดกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูและส่งเสริมความรักความผูกพันในครอบครัวที่มีต่อเด็กปฐมวัยในโอกาสต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ

2. แนวตรรกเสริมสร้างความรักความผูกพันในครอบครัว

แนวตรรกเสริมสร้างความรักความผูกพันในครอบครัวเพื่อสังคมที่ปลอดภัย คือกิจกรรมให้ความรู้ผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยแทนพ่อแม่ กิจกรรมการเล่นและปฏิสัมพันธ์กับเด็กโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนและกลุ่มเป้าหมายในชุมชน มีเกณฑ์ในการพิจารณา ดังนี้

- 1) กิจกรรมการให้ความรู้แก่ผู้ปกครองหรือผู้ดูแลเด็ก
- 2) กิจกรรมการเล่นและปฏิสัมพันธ์กับเด็กที่เหมาะสมกับพัฒนาการเด็กอายุต่ำกว่า 3 ปี
- 3) กิจกรรมที่เน้นให้เด็กและผู้เลี้ยงดูเด็กได้ทำร่วมกัน
- 4) กิจกรรมไม่มีความซับซ้อนสามารถทำได้ง่าย และเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม
- 5) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำกิจกรรมไปเผยแพร่และต่อยอดเพื่อเสริมสร้างความรักความผูกพันในครอบครัวได้

แนวตรรกเสริมสร้างความรักความผูกพันในครอบครัว จึงเป็นรูปแบบของกิจกรรมการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างเด็กและผู้เลี้ยงดูเด็ก ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

- 1) ชุดเอกสารให้ความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยอายุต่ำกว่า 3 ปี ประกอบด้วย
  - 1.1) พัฒนาการด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา
  - 1.2) วิธีส่งเสริมพัฒนาการของเด็ก
  - 1.3) การสร้างความรักความผูกพันระหว่างผู้เลี้ยงดูและเด็ก
- 2) กิจกรรมการเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างเด็กและผู้เลี้ยงดูเด็ก
กิจกรรมการเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างเด็กและผู้เลี้ยงดูเด็ก เน้นกิจกรรมที่เสริมสร้างความรักความผูกพันอย่างเหมาะสมกับพัฒนาการเด็กอายุต่ำกว่า 3 ปี และเป็นกิจกรรมที่สามารถเกิดขึ้นได้ง่ายในชีวิตประจำวัน โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย ซึ่งมีกิจกรรมต้นแบบ 4 กิจกรรม ได้แก่ 1) นวดสัมผัสรัก 2) ของเล่นแสนรัก 3) นิทานพาเพลิน และ 4) ศิลปะหรรษา

อภิปรายผลการวิจัย

สถานการณ์ของครอบครัวเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ในปัจจุบันมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นทุกภูมิภาค เนื่องจากพ่อแม่ส่วนใหญ่มีการอพยพย้ายถิ่นไปทำงานในเขตเมือง และบางส่วนเกิดจากการหย่าร้าง ทำให้เด็กต้องอยู่ในการดูแลของปู่ย่าตายายหรือญาติ สถานการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลที่ Ackerman (2011) ได้สำรวจสำมะโนประชากรของประเทศสหรัฐอเมริกาในปีค.ศ. 2009 พบว่า มีเด็กอายุน้อยกว่า

18 ปีจำนวนมากกว่าหนึ่งในสิบที่อาศัยอยู่กับปู่ย่าตายายแทนพ่อแม่ ซึ่งเป็นจำนวนที่เพิ่มมากขึ้นถึงสองเท่าจากปีค.ศ. 1991 เท่ากับมีเด็กจำนวน 7.8 ล้านคนอาศัยอยู่กับผู้สูงอายุในปีค.ศ. 2009 นับเป็นอัตราที่ก้าวกระโดดจากปีค.ศ. 1991 ที่มีเพียง 4.7 ล้านคน และผลการสำรวจในปีค.ศ. 2005 พบว่ามีเด็กปฐมวัยร้อยละ 13.8 ที่อยู่กับผู้สูงอายุและมีจำนวนมากกว่าเด็กในวัยเรียน โดยเด็กกลุ่มนี้จะอยู่ในสถานรับเลี้ยงเด็กและโรงเรียนสำหรับเด็กวัยอนุบาล ถึงร้อยละ 12.8 นอกจากนี้ผลการสำรวจในปีค.ศ. 2005 ยังพบว่าเด็กจะอยู่กับปู่ย่าตายาย 13 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และในปีค.ศ. 2006 เพิ่มขึ้นเป็น 14-16 ชั่วโมงต่อสัปดาห์

การให้ความช่วยเหลือหรือสวัสดิการต่าง ๆ ที่พบว่ายังไม่สามารถจัดได้อย่างทั่วถึงมีผลให้ผู้เลี้ยงดูเด็กมีความประสงค์ให้มีการลงทะเบียนครอบครัวปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการให้ความช่วยเหลือ และใช้ในการวางแผนนโยบายต่าง ๆ ต่อไปซึ่งมีความสอดคล้องกับที่ Kolomer (2013) ได้ศึกษาการเลี้ยงดูเด็กของปู่ย่าตายายในปัจจุบันของประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่าการเลี้ยงดูเด็กในปัจจุบันโดยปู่ย่าตายายมีอัตราที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และมีการเตรียมรับมือกับผลกระทบในการเลี้ยงดูเด็กรุ่นใหม่ ๆ ที่จะเกิดขึ้น ส่งผลให้ผู้ดูแลเด็กที่เป็นปู่ย่าตายายมีความเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาสุขภาพทางร่างกาย จิตใจและอารมณ์ที่ตามมา เนื่องจากความเครียดจากการดูแลเด็ก ดังนั้นองค์กรต่าง ๆ จึงควรให้ความช่วยเหลือ และดูแลปู่ย่าตายายกลุ่มนี้ เพื่อนำไปสู่การดูแลลูกหลานที่จะเติบโตมีคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

จากสถานการณ์ดังกล่าว หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญด้านสวัสดิการต่าง ๆ สำหรับผู้สูงอายุที่เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ เช่น สวัสดิการด้านสุขภาพ ด้านค่าครองชีพ และจัดให้มีหน่วยงานที่ช่วยแบ่งเบาภาระในการเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเมื่อผู้เลี้ยงดูเด็กเกิดปัญหาสุขภาพ เช่น มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่รับเด็กอายุต่ำกว่า 3 ปี เนื่องจากปู่ย่าตายายที่เลี้ยงดูหลานประสบปัญหาทั้งด้านสุขภาพ สังคม เศรษฐกิจ และความขัดแย้งในครัวเรือน สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Backhouse & Graham (2010) เกี่ยวกับบทบาทการเลี้ยงดูหลานของปู่ย่าตายายในรัฐนิวเซาท์เวลส์ ประเทศออสเตรเลีย ที่ปัจจุบันปู่ย่าตายายเริ่มเข้ามามีบทบาทเหมือนพ่อแม่ในการเลี้ยงดูหลานเพิ่มมากขึ้น เป็นการพบสัญญาณสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างการเป็นปู่ย่าตายายที่ต้องเลี้ยงดูหลาน ทำให้พบประเด็นสำคัญ คือ ปู่ย่าตายายมีความรู้สึกขัดแย้งสับสนในบทบาทของตนเองระหว่างการเป็นปู่ย่าตายายและพ่อแม่ ผลจากการศึกษาข้างนี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการกำหนดนโยบายและแนวทางการปฏิบัติด้านสุขภาพและสวัสดิการสังคม

บิดามารดาส่วนใหญ่ มีโอกาสเลี้ยงดูลูกในช่วงแรกเกิดถึง 3 เดือน ซึ่งส่งผลต่อการถักทอสายใยความผูกพันระหว่างพ่อแม่และลูก เพราะความรักความผูกพันเป็นจุดเริ่มต้นของการส่งเสริมพัฒนาการให้แก่อีก โดยเฉพาะในช่วงปีแรกเป็นช่วงของการสร้างสัมพันธภาพ แต่จะมีความผูกพันกับผู้เลี้ยงดูที่ไม่ใช่พ่อแม่เพิ่มมากขึ้น ดังที่อุดมลักษณ์ กุลพิจิตร (2551) ได้อธิบายถึงจุดเริ่มต้นของความผูกพันรวมทั้งการก่อตัวของความผูกพันไว้ว่า ความผูกพันนั้นได้ก่อเกิดขึ้นตั้งแต่อยู่ในครรภ์ ผ่านทางสายใยประสาทจนกระทั่งเมื่อทารกลืมตาขึ้นมาดูโลกก็จะถักทอความผูกพันผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบตัวโดยเฉพาะแม่และพ่อซึ่งเป็นผู้เลี้ยงดูหลัก ดังนั้นการพัฒนาความผูกพัน โดยการให้ความรักความเอาใจใส่

อย่างเสมอต้นเสมอปลาย การปรับตัวเข้าหากันระหว่างเด็กกับแม่หรือผู้เลี้ยงดูหลัก การหมั่นคอยติดตามสิ่งที่เด็กสื่อสารพร้อมทั้งการตอบสนองความต้องการ รวมถึงการสนทนากับเด็กด้วยภาษากาย เป็นองค์ประกอบหลักของการผูกสายใยสายสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับบุคคลรอบข้างซึ่งจะส่งผลบวกต่อการเสริมสร้างพัฒนาการเด็กต่อไป

นวัตกรรมเสริมสร้างความรักความผูกพันในครอบครัวเพื่อสังคมที่ปลอดภัย คือกิจกรรมให้ความรู้ผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยแทนพ่อแม่ และกิจกรรมการเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างเด็กและผู้เลี้ยงดูเด็ก เสริมสร้างความรักความผูกพันในครอบครัว ช่วยเติมความรักความอบอุ่นให้กับเด็ก เพราะความผูกพันของเด็กไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะกับพ่อแม่เท่านั้น แต่ยังเกิดขึ้นกับผู้เลี้ยงดูเด็กแทนพ่อแม่ในการที่พ่อแม่ไม่สามารถเลี้ยงดูเด็กได้ เช่น ปู่ย่าตายายหรือบุคคลในครอบครัว ดังนั้น นวัตกรรมเสริมสร้างความรักความผูกพันในครอบครัว จึงเป็นรูปแบบของกิจกรรมให้ความรู้และการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างเด็กและผู้เลี้ยงดูเด็ก ประกอบด้วย

1) ชุดเอกสารให้ความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยอายุต่ำกว่า 3 ปี เพื่อให้ผู้เลี้ยงดูเด็กมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ของเด็กอายุต่ำกว่า 3 ปี วิธีส่งเสริมพัฒนาการของเด็ก และการสร้างความรักความผูกพันระหว่างผู้เลี้ยงดูและเด็กอย่างถูกต้องเหมาะสม ซึ่งผู้เลี้ยงดูเด็กสามารถศึกษาได้ด้วยตนเอง หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปจัดอบรมเชิงปฏิบัติการได้อีกด้วย

2) กิจกรรมการเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างเด็กและผู้เลี้ยงดูเด็ก เน้นกิจกรรมที่เสริมสร้างความรักความผูกพันอย่างเหมาะสมกับพัฒนาการเด็กอายุต่ำกว่า 3 ปี และเป็นกิจกรรมที่สามารถเกิดขึ้นได้ง่ายในชีวิตประจำวัน โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย ซึ่งมีกิจกรรมต้นแบบ 4 กิจกรรม ที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ได้แก่ 1) นวดสัมผัสรัก 2) ของเล่นแสนรัก 3) นิทานพาเพลิน และ 4) ศิลปะหรรษา เมื่อเด็กและผู้เลี้ยงดูเด็กได้ทำกิจกรรมร่วมกันจะเกิดการปฏิสัมพันธ์ทั้งทางร่างกาย คำพูด และการถักทอเป็นสายใยแห่งความผูกพันได้เป็นอย่างดี

ดังนั้นหากผู้เลี้ยงดูเด็กมีความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ให้เวลาที่มีคุณภาพกับเด็ก มีปฏิสัมพันธ์ตอบสนองต่อเด็กอย่างเหมาะสม และให้ความรักความผูกพันอย่างสม่ำเสมอแล้วจะส่งผลให้เด็กเจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์ สอดคล้องกับหลักการสร้างสัมพันธ์ภาพของ Honig (2002) กรมสุขภาพจิต (2548) และ อุดมลักษณ์ กุลพิจิตร (2551) ที่ว่าเด็กทุกคนสามารถสร้างความผูกพันได้ตั้งแต่แรกเกิด ความผูกพันที่มั่นคงจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูมีความมั่นคงทางจิตใจ ปฏิบัติตัวสม่ำเสมอในการเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกของเด็กและตอบสนองความต้องการทางร่างกายและจิตใจเด็กอย่างเหมาะสม วิธีที่จะช่วยสร้างเสริมให้เด็กเกิดความผูกพันที่มั่นคงกับผู้เลี้ยงดู คือ การส่งเสริมให้เกิดบรรยากาศของความรู้สึกละเอียดอ่อนปลอดภัย การตอบสนองอย่างเหมาะสมต่อภาษาของเด็ก ให้เด็กได้แสดงความรู้สึกของตนเอง และผู้เลี้ยงดูต้องคำนึงถึงการสร้างสัมพันธ์ภาพความผูกพันกับเด็ก

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อค้นพบจากการวิจัยไปใช้ในการวางแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาเด็กและครอบครัวต่อไป โดยเน้นการประสานความร่วมมือเพื่อการทำงานแบบบูรณาการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำนวัตกรรมเสริมสร้างความรักความผูกพันในครอบครัวเพื่อสังคมที่ปลอดภัยไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบทต่าง ๆ โดยอาจเพิ่มกิจกรรมที่สอดคล้องตามเกณฑ์ข้างต้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการติดตามและประเมินผลการใช้นวัตกรรมเสริมสร้างความรักความผูกพันในครอบครัวเพื่อสังคมที่ปลอดภัยในครอบครัวเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการยกระดับคุณภาพชีวิตของเด็กและครอบครัว และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

2. ควรมีการพัฒนาหลักสูตรหรือรูปแบบสำหรับท้องถิ่นในการเสริมสร้างความรักความผูกพันของครอบครัวเด็กปฐมวัยที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่สำหรับปู่ย่าตายายโดยเฉพาะ และสำหรับครอบครัวทุกรูปแบบที่มีเด็กปฐมวัยเพื่อเสริมสร้างความผูกพันที่มั่นคงให้กับเด็ก อันเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาเด็กในทุก ๆ ด้านต่อไป

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- ศิริกุล อิศรานุรักษ์. (2542). *หลักการวางแผนงานอนามัยครอบครัว*. กรุงเทพมหานคร: เจริญดีการพิมพ์.
- สุภาพจิต, กรม. (2548). *ความรู้เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูลูก*. กรุงเทพมหานคร: ปิยอนด์พับลิชชิ่ง.
- อรทัย อาจอ่ำ. (2553). *คุณค่าผู้สูงอายุในสายตาสังคมไทย*. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อารี จำปากลาย. (2552). *เมื่อต้องเติบโตใหญ่ห่างไกลพ่อแม่: ลูกของพ่อแม่ที่ย้ายถิ่น ในมุมมองของปู่ย่าตายาย*. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อุดมลักษณ์ กุลพิจิตร. (2551). จากสายใยประสาทสู่สายใยแห่งความผูกพัน. ใน พิมพันธ์ เดชะคุปต์, รัชนิกร หงษ์พันธ์ และ ปราวีณยา สุวรรณณัฐโชติ, บรรณาธิการ. *ประมวลบทความกลยุทธ์พัฒนาการคิด... ภูมิคุ้มกันในตนเอง*, 12-26. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.).

ภาษาอังกฤษ

- Backhouse, J., & Graham, A. (2012). Grandparents raising grandchildren: Negotiating the complexities of role identity conflict. *Child and Family Social Work*, 17(3), 306-315.
- Bailey, S. J., Letiecq, B.
- Bronfenbrenner, U. (1975). *Influences on Human Development*. Hinsdale, Ill.: Dryden Press.
- Honig, A. S. (2002). *Secure relationships: Nurturing infant/toddler attachment in early care settings*. Washington, DC.: National Association for the Education of Young Children.
- Kolomer, S. (2008). Grandparent Caregivers. *Journal of Gerontological Social Work*, 50 (Supp. #1), 321-344.
- Ackerman, J. (2011). Grandparents Increasingly Getting Involved in Education. *Education week* 30 (37), 12

ผู้เขียน

รองศาสตราจารย์ ดร.อุดมลักษณ์ กุลพิจิตร อาจารย์ประจำสาขาวิชาการศึกษาศาสตร์ ภาควิชา
หลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร 10330
อีเมล: udomluck.k@chula.ac.th หมายเลขโทรศัพท์ 081-428-6824

นางพัชรภรณ์ พุทธิกุล นิสิตดุขบัณฑิตสาขาวิชาการศึกษาศาสตร์ ภาควิชาหลักสูตรและการสอน
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร 10330
อีเมล: pickaeak2548@hotmail.com หมายเลขโทรศัพท์ 081-701-6442